

Jesse Klaver

De mythe van het economisme

Pleidooi voor nieuw idealisme

2015

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Proloog

Het is spannend. Ik leef er al zo lang naartoe. Eerder deze ochtend is er een brief van Bram van Ojik naar alle leden van GroenLinks gegaan waarin hij zijn vertrek als partijleider aankondigt. Nu zitten Bram en ik samen in de taxi op weg naar de persconferentie. Hij om zijn vertrek toe te lichten, ik om me als nieuwe fractievoorzitter te presenteren.

Veel journalisten en partijgenoten zijn op de bijeenkomst aanwezig. Bram licht zijn vertrek helder toe: zijn taak zit erop, de partij heeft zich hersteld van de grote verkiezingsnederlaag van 2012, een nieuwe fase breekt aan en daarbij hoort een nieuwe politieke aanvoerder. Dan is het mijn beurt. Ik omhels Bram als hij het podium verlaat en neem zijn plaats in. Ik houd mijn eerste speech als fractievoorzitter:

‘Het economisme regeert. Alles wordt gereduceerd tot een economische en financiële kwestie. Alles wordt verkleind tot een rekensom. Het economisme regeert, maar er is hoop. De maatschappelijke strijd zwelt aan. We zagen het bij de bezetting van het

Maagdenhuis en het pleidooi tegen het rendementsdenken, dat niet alleen geldt voor het onderwijs, maar net zo goed voor de zorg en eigenlijk voor de hele publieke sector. We zien het bij steeds meer mensen die zonnepanelen op hun dak leggen of participeren in een energiecoöperatie. Niet alleen omdat ze er geld mee kunnen verdienen, maar ook omdat ze Nederland duurzamer willen maken en haast hebben. Steeds meer mensen willen verandering, willen de status quo doorbreken en dat kan ook. De wereld waarin wij leven is niet door God gegeven, maar door onszelf gecreëerd. En dat wat we zelf hebben opgebouwd, kunnen we ook zelf veranderen. Wij gaan Nederland veranderen.'

De wisseling van de wacht tussen Bram en mij verrast de buitenwereld, maar kent binnenskamers een lange aanloop. Sinds Brams aantreden als fractievoorzitter in oktober 2012 voert hij om de vier weken een voortgangsgesprek met de andere Kamerleden van GroenLinks: Liesbeth van Tongeren, Linda Voortman en ik. We proberen los van de waan van de dag over ons werk te praten: welke ontwikkelingen zien we in de politiek, in de maatschappij? Hoe kunnen we die vertalen naar het Kamerwerk? Waar willen we onze prioriteiten leggen? Welke eigen initiatieven gaan we nemen? Het is altijd inspirerend om met Bram over politiek te praten, en onze afspraken lopen dan ook stevast uit.

Wanneer ik in september 2014 de kamer van Bram binnenloop voor ons reguliere voortgangsgesprek, voel

ik direct dat hij over meer wil praten dan de actuele politiek. Bram valt met de deur in huis en vertelt dat hij tijdens het zomerreces heeft besloten bij de volgende Tweede Kamerverkiezingen af te zien van het lijsttrekkerschap. Hij wil plaatsmaken voor een nieuwe fractievoorzitter, die GroenLinks in een volgende fase verder kan laten groeien. Hij schat in dat zijn werk – de partij op orde brengen en voor electoraal herstel tot het oude niveau zorgen – er ergens na de Provinciale Statenverkiezingen op zal zitten. Concrete stappen voor een overdracht wil hij op dat moment niet zetten, hij wil alleen zijn gedachten hierover met mij delen.

Wel vraagt hij me op de man af of ik, als hij ergens na 18 maart de vraag zal stellen, bereid ben me kandidaat te stellen voor het fractievoorzitterschap. Dezelfde vraag zal hij voorleggen aan de andere Kamerleden, zegt hij.

Ik antwoord met een volmondig ja. Ik heb van mijn ambitie om ooit politiek leider van GroenLinks te worden nooit een geheim gemaakt, en ik meen er inmiddels ook klaar voor te zijn. We spreken af het onderwerp pas weer op te pakken na de Provinciale Statenverkiezingen. Tot die tijd concentreren we ons op ons gewone werk. Hoewel me dit geen moeite kost, kijk ik vanaf dat moment uit naar het voorjaar van 2015. Tegelijkertijd was ik voorzichtig: je weet nooit hoe het in de politiek loopt, zekerheden bestaan niet.

Na de Statenverkiezingen gaat het snel: Bram geeft aan voor de zomer van 2015 terug te willen treden. Geen van de andere Kamerleden heeft de ambitie uitge-

sproken om fractievoorzitter te worden, sterker nog: zij steunen mijn eventuele kandidatuur en zo rolt de bal mijn kant op. Bram vraagt me na te denken over de overdracht en met wat eerste ideeën hiervoor te komen. Eind april spreken we samen af hoe we het zullen aanpakken en dan kunnen de concrete voorbereidingen beginnen. We prikken 12 mei als de dag waarop de overdracht zal plaatsvinden.

De impact van de overdracht blijkt groot, zowel in de media als onder het publiek. Ik krijg een oneindige stroom interviewaanvragen. De kranten schrijven dagenlang over de leiderschapswisseling. Uitgebreid wordt geanalyseerd wat dit betekent voor de Nederlandse politieke verhoudingen. De meeste politiek analisten concluderen dat GroenLinks met de nieuwe fractievoorzitter wel eens flink zou kunnen gaan groeien. Het is veel groter dan we zelf hadden verwacht. Bram krijgt veel waardering voor wat hij voor GroenLinks heeft gedaan en voor zijn vermogen om zelf het moment van zijn vertrek te kiezen. Ik ontvang heel veel positieve reacties op mijn speech: op Facebook wordt hij in korte tijd meer dan 120.000 keer bekeken. GroenLinks krijgt in de weken na mijn aantreden honderden nieuwe leden. Het geeft me veel energie, maar ik waak ervoor dat een en ander niet met me aan de haal zal gaan. Dit is nog maar de aftrap. We zijn nog maar net begonnen.

Vijf jaar eerder was ik lid van de Tweede Kamer geworden. Mijn entree in de Haagse politiek begon met een

brief aan de kandidatencommissie van GroenLinks, in het voorjaar van 2010:

‘Nederland verkeert in een economische crisis. Een uniek moment in de geschiedenis om de oude economie om te vormen tot een nieuwe: groen, inclusief, divers en vol eerlijke kansen. Het is tijd voor een nieuwe generatie politici, die voor deze verandering haar verantwoordelijkheid neemt. Ik wil me hier met hart en ziel voor inzetten. Het is tijd voor idealistisch gedreven politici die een pragmatische moderniseringsagenda kunnen voeren.’

Zekerheden van weleer vielen weg. De economische groei, die zo vanzelfsprekend leek, was stilgevallen. We waren eraan gewend geraakt dat nieuwe generaties het beter kregen dan die ervoor, maar was dit nu nog wel zo? De verwarring was groot. De grote politieke partijen grepen terug op de traditionele economische recepten van de afgelopen decennia: bezuinigingen en een kleinere overheid. Maar werkte die aanpak nog wel? Had dat recept ons niet juist in de crisis gestort? Toen al voelde ik me deel van een nieuwe generatie GroenLinkers, los van oude ideologieën en dogma’s. Ik kon niet wachten op de verkiezingen. Ik wilde me erin storten, in debat gaan, uitproberen.

Inmiddels zijn we vijf roerige jaren verder. Van Kamerlid ben ik fractievoorzitter geworden, en de eerste ver-

wondering ben ik kwijtgeraakt. Ik heb stap voor stap mijn toon gevonden, mijn politieke visie kunnen aanscherpen. Vanaf mijn eerste dag in de Tweede Kamer ga ik met veel enthousiasme het ene na het andere debat aan. Het lukte me belangrijker onderwerpen te agenderen: de groeiende kloof tussen rijk en arm (zo is op mijn initiatief Thomas Piketty uitgenodigd door de Tweede Kamer), de doorgeslagen toetscultuur in het onderwijs, de belastingontwijking door multinationals en de bankiersbonussen. Ik had de afgelopen jaren een aantal stevige aanvaringen met de gevestigde orde: onder meer met het vno-ncw, met de heer Van Slingelandt, voorzitter van de Raad van Commissarissen van ABN AMRO, en met het kabinet. Zij hanteren in het debat vrijwel altijd dezelfde instrumentele argumenten: ‘het kan niet anders’, ‘we hebben geen keuze’ of ‘het is goed voor de economie’.

Politieke en morele kwesties simpelweg gereduceerd tot technocratische vraagstukken: hoe onbevredigend! Het is mijn ambitie het debat te allen tijde – ook – in morele termen te voeren. Willen we wel een samenleving waarin de baas vijftig keer meer verdient dan de magazijnmedewerker? Is het eerlijk dat multinationals bijna geen belasting betalen? Kiezen we voor een onderwijssysteem dat draait om toetsen en tellen en niet om leren en jezelf ontwikkelen?

Ik hou van politiek, zowel in mijn professionele leven als in mijn vrije tijd. Ik ben dol op de vierkante kilometer van het Haagse Binnenhof, het spel en de knikkers.

Mijn boekenkast staat vol politieke boeken, ik ben gek op biografieën. Ik verslind politieke films en series. Mijn favoriet? *The West Wing*, een dramaserie over het Amerikaanse Witte Huis, vol levensechte dilemma's over macht en idealisme, over politieke hoogte- en dieptepunten. Als in de serie de verkiezingen naderen, volgt een treffende scène. De media-adviseurs van de president maken enthousiast grappen over een van de andere presidentskandidaten. Aan hem is de vraag gesteld: 'Waarom wilt u eigenlijk president worden?' Hij weet daar slechts een aarzelend antwoord op te geven en laat veel stiltes vallen. Dit tot groot vermaak van de staf van de fictieve president Bartlet, totdat een van de adviseurs met een bezorgd gezicht vraagt: 'Hebben wij zelf wel een antwoord? Wat is ons verhaal eigenlijk?'

Weten politici wel wat hen ten diepste drijft? Kennen ze hun eigen verhaal?

De scène uit *The West Wing* deed me denken aan de Nederlandse documentaire *De Wouter Tapes*, een meeslepende registratie van de verkiezingscampagne van de PvdA in 2006. Tijdens een brainstormsessie met enkele adviseurs krijgt PvdA-leider Wouter Bos de vraag voorgelegd waarom hij de verkiezingen wil winnen. We zien Bos aarzelen en zoeken naar een antwoord. Ten slotte zegt hij weifelend: 'Ik wil Nederland een klein beetje beter maken.'

Om even daarna te constateren: 'Nee, dat werkt ook niet.'

Een krachtig antwoord op de vraag waar Bos met Nederland naartoe wil, een helder beeld van de toe-

komst heeft hij niet. Er ontbreekt een overtuigend verhaal waarin hij zelf gelooft.

Zelfs de grootste politieke talenten staan soms met de mond vol tanden. Ook ik heb dit soort momenten gehad. Adviseurs vroegen me: ‘Waarom zit je in de politiek, wat wil je bereiken?’, en ik viel stil. Politici worden dag in dag uit ondervraagd over wat zij van een bepaalde kwestie vinden, maar zelden over waar ze voor staan en waar ze in geloven. En als die vraag een keer komt, is de politicus al snel op zoek naar het antwoord dat het beste werkt voor zijn publiek, in plaats van na te gaan wat zijn eigen, echte ambities zijn. Altijd dreigt de valkuil dat je de kiezers naar de mond wil praten. Dat is ook niet zo gek, want het zijn de kiezers die je een mandaat geven. Zij bepalen of je wel of niet herkozen wordt. Maar willen de kiezers een politicus die ze naar de mond praat? Ik denk het niet.

Ik wil niet beweren dat Nederlandse politici geen idealen hebben en de politiek in gaan vanwege de bijbehorende status en vanwege hun ego, want dat is niet zo. Het Kamerlidmaatschap is een ‘mooie hondenbaan’, schreef mijn partijgenoot Paul Rosenmöller, en vergt een krachtige innerlijke drive. Als ijdelheid je enige brandstof is kom je niet ver. Ik ben ervan overtuigd dat al onze politici echt oprecht een bijdrage willen leveren aan het verbeteren van deze wereld. Iedereen in de Tweede Kamer is, op zijn eigen manier, een idealist.

Maar je langetermijnvisie legt het in de praktijk maar al te vaak af tegen de waan van de dag, en als je niet oppast in de Haagse kaasstolp, raken je missie en

je idealen snel uit het zicht. ‘Den Haag’ slokt je op. Altijd is er wat. Iedere dag roept de actualiteit, en al snel verword je tot een hoeder van de status quo. Dan ren je nog slechts achter de agenda van anderen aan en doe je de dingen op de automatische piloot.

Toen ik koos voor de politiek beloofde ik mezelf één ding: hou vast aan je drijfveren, aan je missie, en onderzoek deze steeds opnieuw. Die belofte gestand doen is iedere dag hard werken. Het is niet vanzelfsprekend om daar als politicus voortdurend mee bezig te zijn; het vergt organisatie, tijd in je agenda en ruimte in je hoofd. En dan nog lukt het niet altijd. Sterker nog: *meestal* lukt het niet. Dan word je in beslag genomen door de dagelijkse gang van zaken. Met wat er de hele dag op je af komt: de debatten die in de Kamer gepland zijn en die je met je medewerkers moet voorbereiden, overleg binnen de fractie, de maatschappelijke organisaties die met je willen overleggen, gesprekken met journalisten, belafspraken met mensen uit de partij, met meerderheden vinden voor voorstellen. In Den Haag verandert de agenda voortdurend door de actualiteit en door debatten die plotseling worden gepland of juist worden uitgesteld. Er is iedere dag veel meer werk af te krijgen dan er tijd is.

Om dicht bij mijn doelstellingen te blijven nam ik het initiatief om regelmatig met mijn achterban te spreken in zogenaamde ‘huiskamerbijeenkomsten’. Ik vroeg actieve leden van GroenLinks, bijvoorbeeld in reactie op een mail of nadat ik ze bij een overleg had ontmoet, of ik in Nijmegen, Hoorn, Den Bosch, Tilburg of

Zutphen langs mocht komen en of ze nog pakweg tien andere mensen wilden uitnodigen; andere GroenLinks-leden of gewoon bekenden of collega's. Soms zaten we aan een grote keukentafel, andere keren in een grote kring in de woonkamer. Dit is een heel prettige manier om echt met elkaar in gesprek te raken over actuele onderwerpen als flexibilisering van de arbeidsmarkt of vredesmissies, maar ook om samen door te praten over wat de missie van GroenLinks is. Maar je leert elkaar ook gewoon beter kennen. Werkbezoeken zijn vaak erg formeel en afstandelijk en in een zaaltje is het snel de parlementariër tegenover de rest. De huiskamerbijeenkomsten bieden de ruimte om op zoek te gaan naar wat iedereen beweegt. Ook als fractievoorzitter wil ik doorgaan met dit soort bijeenkomsten.

Tegelijkertijd begon ik al snel na mijn entree in de Tweede Kamer thuis achter de computer mijn gedachten te ordenen. Ik probeerde te formuleren waar ik vandaan kom en waar ik naartoe wil. Dit gaf me een gevoel van rust. Na 2012 werd dit schrijven serieuzer. Nog nauwkeuriger wilde ik kunnen benoemen waar ik politiek sta, wat mijn uitgangspunten zijn en wat ik wil bereiken. *De mythe van het economisme* is hiervan het resultaat.

Terwijl ik aan mijn boek werkte werd het mij steeds duidelijker. Het economisme is de dominante ideologie geworden, het fundament van ons poldermodel. Na de verkiezingen van 2012, die voor GroenLinks desastreuus verliepen, trad er een coalitiekabinet van vvd en PvdA

aan. Twee ogenschijnlijk ideologische tegenpolen besturen sindsdien tamelijk gebroederlijk het land. Natuurlijk, ik zie de verschillen tussen vvd en PvdA, maar in de dagelijkse praktijk liggen de daadwerkelijke politieke keuzes minder ver uiteen dan vaak gedacht wordt, hoezeer de (verkiezings)retoriek anders deed en doet vermoeden. Beide partijen gaan in hun beleid uit van de ‘homo economicus’, de calculerende mens. Allebei zetten ze in op het maximeren van de economische groei, en ze delen de aanname dat iedereen daarvan zal profiteren. Zowel vvd als PvdA is ervan overtuigd dat de markt het vaak beter weet dan het collectief, de overheid. En ze zien, niet onbelangrijk, hoge collectieve uitgaven als een probleem en private uitgaven als een zegen. Dit economisme vinden we overigens evenzeer terug bij het cda en D66.

Voor economen zijn de marges waarin je politiek bedrijft smal. De economische aannames en modellen van het CPB aan de ene kant en de grillige financiële markten aan de andere kant bepalen voor hen de speelruimte. Of zoals Joris Luyendijk het verwoordt in *Dit kan niet waar zijn*: ‘Democratie lijkt steeds meer een systeem waarin kiezers bepalen welke politicus gaat uitvoeren wat de financiële sector dicteert.’ Politici verworden tot technocraten, marionetten van de markt, en de politiek is een eenheidsworst. Er lijkt op die manier niets te kunnen veranderen. Maar dat is een mythe. Ik weiger te aanvaarden dat fundamentele kwesties en keuzes terzijde worden geschoven omdat ze ‘niet realistisch’ zouden zijn, en dat de politiek niet meer inhoudt

dan het praktisch ‘managen’ van problemen in plaats van leiding en richting geven. Het gevolg van zo’n pragmatische aanpak is dat je uit de mond van een politicus zelden nog echt grote ambities hoort en dat er nauwelijks nog een diepgaand moreel debat gevoerd wordt. Alles blijft uiteindelijk beperkt tot een rekensom, gekruidenier, een kwestie van geld.

In dit boek neem ik de lezer mee op een zoektocht naar mijn idealen en mijn politieke missie: het tegengaan van de economisering van de samenleving. Dat doe ik door in het eerste hoofdstuk te laten zien waar ik vandaan kom, hoe ik ben opgevoed en hoe de normen en waarden die ik vanuit thuis heb meegekregen mijn politieke ambities mede hebben vormgegeven. In het tweede hoofdstuk beschrijf ik mijn eerste stappen als politicus en hoe de tijdgeest mijn politieke denken heeft beïnvloed. Vervolgens laat ik in het derde hoofdstuk zien hoe de aanpak van de ongewenste gevolgen van het markt- en rendementsdenken in de afgelopen vijf jaar langzaam de rode draad in mijn Kamerwerk is geworden en toon ik aan dat Den Haag in de ban is van het economisme. Ik beschrijf in het vierde hoofdstuk wat het economisme inhoudt, wat de dogma’s zijn, waarmee aanhangers van deze impliciete ideologie iedere discussie proberen te smoren, om uiteindelijk de mythe van het economisme te ontsluiëren. In het laatste hoofdstuk laat ik ten slotte zien hoe we met elkaar het politieke tij kunnen keren en doe ik een voorstel hoe Nederland te veranderen.

Ja, ik ben optimistisch. Gelukkig wordt in onze sa-

menleving een sterke onderstroom zichtbaar van mensen die verandering willen, de status quo willen doorbreken, en net als ik idealen willen terugzien in de politiek. Kijk naar het brede verzet tegen de bankiersbonussen, of naar de weerzin tegen de macht van de zorgverzekeraars. Ik zie mensen die zelf, in hun eigen omgeving, concreet aan verandering werken. Zoals bijvoorbeeld de schoonmakers die knokken voor betere arbeidsvoorwaarden, of de mensen die samenwerken in zorg-, voedsel- of energiecoöperaties, in *social enterprises* en kleinere en grotere ngo's.

Als wij de angst om te falen laten varen, als we de handen uit de mouwen steken en genoeg durven te nemen met kleine stappen vooruit, dan ben ik ervan overtuigd dat ook onze generatie er weer in zal slagen om een beter leven te krijgen dan onze ouders. En nog veel belangrijker: dat we de wereld beter maken voor de generatie na ons. Niets is onmogelijk.